

Универзитет у Источном Сарајеву,
Богословски факултет, Фоча, Република Српска

DOI 10.5937/kultura1860334S

УДК 28-23-254

27-23-252

оригинални научни рад

ЈУДЕО-ХРИШЋАНСКА И АПОКРИФНА ПРЕДАЊА У КУРАНУ

Сажетак: *Као извори за Мухамедове религијске представе о јудаизму и хришћанству могу нам послужити релевантна христолошка учења јудео-хришћанских Арапа чије сегменте верског и културолошког синкретизма налазимо текстуално конципиране у Курану. Мноштво библијских догађаја и личности, описане у духу семитске и сиријско-палестинске учености, са свим њеним хетеродоксним веровањима, наставила су, несметано, даље да живе у исламу. Присуство апокрифних и ванбиблијских текстова у Курану указује на експлицитно одступање од канонског учења изложеног у Четворојеванђељу, и од апостолско-светоотачког наслеђа које је Црква сачувала у Светом предању.*

Кључне речи: *религијски синкретизам, Куран и апокрифи, хетеродоксна јудео-хришћанска учења о Пресветој Тројици, Господу Христу и Пресветој Богородици, есхатолошка веровања у Махија и Судњи дан*

Ислам је настао у специфичном културном зденцу семитски блиског Истока, касноантичке Арабије, с већ утврђеним политеистичким и синкретистичким религијским култом. Географски и климатски услови утицали су на социјалну форму и етички кодекс понашања већих арабљанских племена насељених у густим оазама, за разлику од пустињских станишта, номадског типа, изолованих у степама. Сва племена била су везана вером у једног заједничког крвног претка, гаранта „социјалне једнакости и правде”, док је међусобна солидарност била општеобавезујући део „кодекса племенског

понашања.”¹ Таквим Арабљанским полуострвом доминирао је религиозни плурализам, као и различите верске синкретистичке секте које су вековима шириле своја кривотворена јеретичка учења и веровања (Аријанци, монофизити, несторијанци и тритеисти).²

Арабљанско полуострво, вековима пре појаве Мухамеда, било је класичан пример политеистичког, „де-традиционалног окружења” хетеродоксних јудео-хришћанских и јеврејских групација. Такви религијски покрети били су интегрисани, не само политичким и транскултуралним процесима, него и економско-социјалним интересима с ондашњим великим и моћним царствима: Византијом и Сасанидском Персијом.

---

1 Целокупно стечена имовина није била индивидуална већ јавна, јер је служила умножавању племена носиоца и гаранта заједничког суживота. Упркос пљачкашким походима и крвној освети, арабљанска племена презентовала су „један добар политички савез”, у коме је правни систем крвне освете гарантовао, не само опстанак, него и могућност „заједничког живота”. Шејх је био племенски вођа кога су бирале племенске старешине, који је у случају сукоба имао улогу мировног арбитра. Постојала је и улога племенског врача (видовњака) сматраног сродником са „динима” (волшебним, духовним бићима), који би у стању трансa прорицао, саветовао, упозоравао, претио, или претсказивао „неке догађаје”, често, у облику римоване прозе. Мухамеда су противници, често, оптуживали да је „врач” – погађач, или „маг” – опседнут злим духом, који је себе сматрао пророком. Montgomery, W. and Welch, A. T. *Der Islam*, in: *1 Mohammed und die Frühzeit-Islamisches Recht-Religiöses Leben*, ed. Hubert, H. (1980), Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH + Co, p. 42; Milot, J. R. (1982) *Islam i muslimani*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, str. 29.

2 На читавом Блиском истоку, био је врло распрострањен култ поштовања камења од којих се нарочито, још у преисламској Арабији, издвајао црни камен у Меки, као највиши божански симбол. У важније богове северне Арабије, спадао је мушки бог Хубал, чији се црвенкасти кип налазио у Меки, највероватније близу црног камена. Посебно су била поштована три женска божанства: Менат – Судба, ал – Уза – Моћница, и Алат – божица, којој је био посвећен четвороруаони камени блок у Таифу. Божица Алат, Херодотова Алилат, нарочито је била поштована у Таифу, ал-Уза у Накли, а Манат у Јасрибу. Начин на који се у исламској Светој књизи – *Курану* третирају ова пантеистичка божанства упућује на закључак да Арабљанима није било страни наслућивање вере у постојање неког Врховног бића, тако да се може говорити о њиховој блискости с концепцијом *deus otiosus*, код већег броја преисламских заједница. Као врховни „Господар светилишта Каба”, поред бога Хубала, помиње се „Господар Сиријус”, призиван као највише божанство, а које су Арабљани замишљали као синове и кћери. У вези с овим високопоштованим божанством, с патронимом „Господар Сиријус”, може се говорити, по Т. Нагелу, о првим зачецима „афективног монотеизма” код преисламских Арабљана; Hiti, F. (1988) *Istorija Arapa*, Sarajevo: Veslin Masleša, str. 71-72; Belinger, G. *Arapske religije*, u: *Velikom leksikonu islama*, priredio Subotić, Z. (2004), Beograd: Lento: Dobra, str. 19-20; Танасковић, Д. (2008) *Ислам: догма и живот*, Београд: Српска књижевна задруга, 24-25; Armstrong, K. (2008) *Muhamed: Poslanik za naše vrijeme*, Sarajevo: Baybook, str. 40-41; Nagel, T. *Geschichte der islamischen Theologie. Von Muhammed bis zur Gegenwart*, eds. Beck, O. (1994) München: Beck, p.17.

Велика арабљанска племена на североистоку Арабије често су била у вазалским односима са Византијским (Гасаниди) и Персијским (Лахмиди у ал-Хири и Неџрану) царством, која су већински исповедала несторијанско и монофизитско хришћанство, док су на северу полуострва богатије јеврејске оазе Хеџаза, Федека, Тејме и Јасриба биле под снажним персијским утицајем.³ Г. Квиспел тврди да је било заступљено, поред латинског хришћанства, и семитско хришћанство, претежно палестинског типа, потпуно независно од хеленске теологије и хришћанског учења апостола Павла.⁴ Хришћанство семитског Истока, палестинско-сиријског вероисповедања, по К. Шедлу, јудео-хришћанског порекла је и оно је наставило вековима да живи, не само у Азији и несторијанском учењу, него и даље у исламу.⁵ У таквом социоисторијском и културном миљеу, Мухамед је несумњиво био у прилици да, у непосредним, контактима с Јеврејима и хришћанима упозна и њихова верска учења из *Талмуда*, као и разна апокрифна хришћанска предања. Мухамед је, у првом периоду свога живота, још као дете, васпитаван у древно традиционалним вредностима меканског окружења, не само као бедуин, него и као чувар вредности хашимитског братства, и само је повремено пратио свога ујака ал Абаса, богатог трговца и банкара, на путевима према северу Сирије. Исламско предање тврди да их је у Босри, наводно, сусрео несторијански монах по имену Бахира и један јеврејски рабин који су на Мухамедовим леђима открили „печат пророштва”, предсказавши му да ће он бити велики арабљански пророк, јер је у ноћи његовог рођења сијала звезда на небу. По Х. Бузеу, Мухамед је, још као младић, имао разне контакте са Јеврејима и хришћанима, јер је Мека већ тада била трговачка метропола, са око три хиљаде становника, која је повезивала путеве из Јемена на Југу са византијским Египтом, Сиријом и Палестином а на северозападу

---

3 Од Јужне Арабије, трговачки путеви водили су према источној Африци, Индији и Египатском простору, а на западу, ка некадашњој римској „felix arabia”, према Сирији и Неџрану, где су се налазила већ утврђена јеврејска градска утврђења. Религиозно-политички успон аристократског племена Куреиш делимично је био условљен политичким успехом и привредно-економским богатством јужне Арабије која је, групишући своје економске ресурсе и на северни део полуострва, омогућила да се трговачка роба транспортује и у регионе Средоземног мора. Paret, R. Mohammed und der Koran, (1980) Stuttgart: Kohlhammer, pp. 13–14; Frankemölle, H. Frühjudentum und Urchristentum, (2006) Stuttgart: Kohlhammer, p. 85; Neuwirth, A. (2010) *Der koran als Text der Spätantike. Ein europäischer Zugang*, Berlin: Verlag der Weltreligionen, p. 182.

4 Quispel, G. (1967) *Makarius, das Thomasevangelium und das Lied von der Perle*, Leiden, p. 114.

5 Schedl, C. (1978) *Muhammad und Jesus, Die christologisch relevanten Texte des Korans*, Wien: Herder, p. 563.

са Сасанидском Персијом.⁶ На основу расположивих традиционалних извора, већина Мухамедових биографа описује га као зрелог и перспективног младића који је активно учествовао, како у трговачком, тако и религијском животу Меке. Зато је циљ његове религијске проповеди био „реформа” религијског друштва с универзалним значењем у контексту стварања новог верског погледа на свет чија је „објава” упућена изабраном јудео-хришћанском народу, свим људима и целом човечанству. Процес стварања „нове религије” подразумевао је нову заједницу верника која је обуватала и процес обликовања новог религијског идентитета (*ума*). Прелазак од старог ка новом идентитету није подразумевао напуштање спасоносног јудео-хришћанског учења о обећаном Месији и изабраном народу, већ конципирање једног новог и универзалног контекста, нове теологије, у којој би сва учења и сви догађаји били унапред разјашњени. Због тога је исламска егзегеза пошла од претпоставке да је ислам, не само последња објава дарована свету преко пророка Мухамеда „у кога не може бити сумње”, него и критика о погрешном, или нетачном интерпретирању хришћанског откровења, које су „људи или народи Књиге” својим нејединством и деобом искварили.

На тај начин, може се објаснити, с једне стране, присуство неких јудео-хришћанских традиција у *Курану*, као и њихова критика хришћанског учења о оваплоћеном Логосу и Сину Божијем Господу Христу, а са друге стране, оспоравање јеврејског веровања да су они „изабрани народ Јавхеов” који очекује скори долазак обећаног Месије, чије су присталице у *Курану*, стереотипно названи „људима или народима Књиге”.⁷ Као изворник за куранску интерполацију

---

6 Исламско предање нарочито истиче три момента: предсказање на небу и на земљи уочи његовога рођења (појава блиставе светлости), присуство небеских гласника уз његову мајку као и чудесно прихватање новорођенчета од стране анђела и руковођење кроз читав свет. Међутим, овде се може указати и на паралелу између Мухамедовог „чудесног рођења” са Заратустром и Будом. Х. Бузе сматра да је Мухамед своје слободно време у Меки често проводио у разговору са хришћанима и то најчешће са Чабром и Адасом из Ниниве који су му предсказали блиставу каријеру и препознали у њему будућег пророка. Касније је упознао копткињу Марију и Сергиоса из Јемена. Циљ ових исламских прича је да заправо потврде или „предскажу” Мухамедово пророштво кроз руке хришћанског ауторитета. Више о томе видети: Busse, H. (1988) *Die theologischen Beziehungen des Islams zu Judentum und Christentum*, Darmstadt, p. 14; Симић, С. (2014) *Ислам као религија и култура*, Универзитет у Источном Сарајеву Богословски факултет „Свети Василије Острошки” Фоча, стр. 32.

7 Упоредити са суром 19, 37 и 43, 65. Поред Јевреја и хришћана у „људе или народе Књиге” убрајају се Зороастријци и Сабејци (поштоваоци култа ватре) који су били настањени у Харану (Горња Месопотамија).

појединих библијских и ванбиблијских описа и догађаја могу нам користити разна усмена апокрифна предања као и „ноћна бдења” арабијских монаха који су током ноћи вршили богослужбене обреде. Утицаји сиријско-палестинских монаха као и аскеза код Арабљана био је најачи мотив вере о доласку строгог Пантократора и Судије али не и понизног Спаситеља и Искупитеља. Могуће је претпоставити да је на Мухамеда најачи утицај, управо, оставило аскетско сиријско монаштво које је великим делом утицало на конверзију његове личности и кључну монотеистичку опредељеност вере у једнога Бога. За разлику од хетерогених хришћанских заједница на северу Арабљанског полуострва, још крајем првог века, знатно снажнији је био утицај монолитних јеврејских заједница, као и њихово специфично проучавање *Tore* која није била преведена на арапски језик. Преводи арапске епиграфике сведоче нам о постепеној јеврејској превласти на Арабљанском полуострву, током IV века, када су уместо многобожачких назива за преисламска божанства почели да се користе јеврејски називи и имена као што су: „Господар Неба и Земље” или „Милосрдни Господар”.⁸ У *Курану* се *хагада* суштински састоји од прича о пророцима, под тим именом Мухамед је подразумевао читав низ библијских личности, као и понеке изван *Библије*, које је Бог у разним временима слао да би к себи призвао разне народе, нарочито Јевреје и Арапе, с којим се скоро потпуно исцрпљује мекански период. Тако пророчку службу у *Курану* врше и библијски патријарси Аврам, Исак и Јаков, па се чак и анахроно појављују и неке личности из *Новога завета* као Захарија, Јован (Претеча) па чак и сам Исус Христос, али најчешће као „син Маријин“, па затим и неки арапски ликови Худ, Салих и Шуајб. Курански израз за Исуса као „син Маријин” (сура 3, 45-48), је још од преисламског времена био и надицак за арапске хришћане који су најчешће називани „слугама Месијиним”.⁹ Ови подаци су до Мухамеда стигли кроз многоструке усмене изворе у којима се огледа мидрашијска и таргумска књижевност за јеврејски и јеванђељско-апокрифни за хришћански свет. Тако се о мудрости старозаветних јеврејских царева и пророка Давида и Соломона говори у сури 21, 78-79 коју ћемо компаративистички упоредити са *Мидрашом*: „и Давуду и Сулејману, када су судили о усјеву

---

⁸ Исто, стр. 16-22.

⁹ Име Исус јавља се 25 пута у *Курану*, док се 16 пута Он назива сином Маријиним. Ови искази су директно уперени против хришћанског веровања и учења о савршеној и неразделивој Богочовечанској природи Господа Христа; Bauschke, M. *Jesus-Stein des Anstosses: Die Christologie des Korans und die deutschsprachige Theologie*, eds. Klöcker, M. and Tworuschka, U. (2000), Köln: Böhlau, pp. 107-108.

што су га ноћу овце нечије опсале – и Ми смо били свједоци суђењу њихову – и учинисмо да Сулејман проникне у то, а обојици смо мудрост и знање дали...”, док у *Midrasch Exodus Rabba* 2, 3 стоји сличан текст: „Бећу два велика човека у свету, које је Бог кушао са малим стварима и они бећу верни и постадоше велики. Он провери Давида са овцама и одведе их у пустињу да би од разбојника биле сачуване”.¹⁰ Ради боље табеларне прегледности о улози оца Аврама и његовог вероисповедања вере у једнога Бога на коју се *Куран* позива навешћемо адекватну суру коју ћемо упоредити са Старозаветним апокрифима: „И кад Ибрахим рече оцу своме и народу своме: Немам ја ништа с онима којима се ви клањате, ја се клањам само Ономе који ме је створио, јер ће ми Он, доиста, на прави пут указати, Он учини ријечи Тевхида трајним за потомство своје, да би се дозволи”, док у *Књизи Јубилеја* стоји: „И догоди се шесте недеље у години, у његовој седмој години, да је Аврам рекао оцу своме Тараху: Оче! И он рече: овде сам сине мој! И он рече: каква корист и добитак нама долази од ових богова, које ти поштујеш и пред којима ти ничице падаш...”¹¹ Стога је могуће претпоставити да су пресудан утицај за јудеогностички уплив и апокрифно предање у *Курану* извршили „јудео-хришћански Арапи”, који су своје порекло изводили од Исмаила и Агаре. По муслиманском предању Арабљани воде порекло од Исмаила, Аврамовог и Агариног сина, који је, по арапском веровању, побегао у пустињу и настанио се у близини Меке где је ударајући у песак, открио воду. То светилиште је, по другом предању изградио Аврам, по трећем Адам на основу представе о небеском рају, да би га касније надграђивали Аврам, Исмаил и Мухамед. На тај начин, куранска егзегеза тежила је да успостави везивну линију Аврамовог аутентичног монотеизма, на линији Аврам-Исак-Јаков-Мојсије, у коме се отац Аврам наводи као „пријатељ Божији” (сура 4, 125), који није само узор за Мухамеда, него и „узор у вери” (сура 2, 124). Разлог је вероватно био тај што је међу Мухамедовим присталицама било припадника који су заступали јеврејску традицију, измешану с „многобожачком религиозношћу и оријентално-хришћанским химнама”, која је у Арабији била заступљена у форми ханифејског песништва.¹² Зато и *Куран*

---

10 Коркут, Б. (2001) *Куран, с преводом*, Сарајево, стр. 328. Куранску суру 21, 70 упоредити са изворима: Speyer, H. (1988) *Die biblischen Erzählungen im Qoran*, ed. G. Olams, Hildesheim, AG, p. 377.

11 Куранску суру 43 (26-28) упоредити са: Kautzsch, E. *Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Altes Testaments*, Band II, (1962), Hildesheim, pp. 61-62.

12 Nagel, T. (2008) Der Weg zum geschitlichen Mohammed, in: *Religionsunterricht an höheren Schulen*, p. 127; Uri, R. Hanifyu and Kaba, in: *Jerusalem*

често говори о „религији Аврамовој”, где се отац Аврам често наводи као „ханиф” – заступник чисте и праве вере у једног и јединога Бога.¹³

Што се садржаја тиче, *Куран* у великој мери преузима тематику старозаветне библијске историје, али и јудејске апокалиптичке књижевности и митологије, тако да се може констатовати широка заједничка основа између исламске Свете књиге *Курана* и цивилизацијског културног наслеђа семитских народа.¹⁴ Посебно библијске поучне приче и пророчке књиге чине значајан део наративне поетике куранских сура, с тенденцијом да су ти садржаји интерполацијом саопштени у функцији приказивања нове истине и исправљања заблуда ранијих веровесника, чија је мисија коначно исказана у *Курану*. Поред јудео-хришћанске синкретички преобличне егзегезе, *Куран* садржи исламску есхатологију и апокалипсу, којим је одговорио на ондашње и савремене друштвене потребе, једном заувек озакоњени Алаховом вољом. Раскидајући с паганском прошлошћу, Мухамед је у раним меканским сурама, кроз поезију, уобличио свест Арабљана да се бескрајна благодот може очекивати само за послушне и побожне вернике, која је предочена есхатолошким описима рајских вртова у којима ће бити изобиље свега онога о чему је житељ безводне и пустињске Арабије само сањао. Тема долазећег и наступајућег Судњег дана, у *Курану* се повезује с вером у Бога, коме ће претходити разни апокалиптични догађаји, указујући на крај и свршетак света. Међутим, одлучујућа је фундаментална разлика између библијских поучних и пророчких текстова које имају месијански и христолошки карактер, и ванбиблијских традиција и личности

Studies in Arabic and Islam 13 (1990), p. 85.

13 Религија Аврамова (види сура: 2, 130, 135; 4, 125), према *Курану*, једина је права монотеистичка религија, која је још у поретку стварања света и човека спојена с исламом. Зато се и отац Аврам наводи као прототип „правог верника”, који је био први муслиман (сура 2, 128) и као такав, од Алаха предодређен да буде верницима узор у вери. *Куран* каже: „Учинићу да ти будеш људима узор у вјери!” (сура 2, 124).

14 У *Курану* се, поред Мухамеда, помиње 26 пророка, од којих су четири арабљанска, осамнаест старозаветних, три новозаветна, док се о двојици говори атрибутивно, без хронолошког реда. Насловно се, такође, помињу тзв. „Божје књиге”: *Теврат* „Тора”, *Зебур* „псалтир”, *Инџил* „Јеванђеље”. У изворима и учењима ислама, који су јудео-хришћанске провенијенције, посебно место заузима учење о анђелима који су чувари *Мајке књиге*, од којих су Алаху најближи (*мукарабун*): Цибрил, Микаил, Азраил и Исрафил, док се пали анђеол Иблис јавља и као шејтан – сатана. Особито су у исламу есхатолошке представе о Судњем дану и апокалипси допуњени паганским, јудео-хришћанским и митолошко-дуалистичким учењима гностичког типа, који су вековима настајали као продукти разних хетеродоксних учења широм Блиског истока; Танасковић, Д. нав. дело, стр. 60-89.

које је *Куран*, у појединим контурама, интерполацијом конципирао. Дакле, сви пророци и посланици не преносе само идентичну и исту објаву, него и лично преживљавају судбину која се, у мањој или већој мери, огледа и у личности Мухамеда и његовог времена. Зато се може говорити о извесном куранском „типизирању”, или „шематизирању” важнијих библијских, али и ванбиблијских личности и догађаја.¹⁵ Нарочито се у сурама 19 (меканска) и 3 (мединска), излаже суштинско размимоилажење с „људима или народима Књиге” о личности Исуса Христа, експлицитно тврдећи „да је то права истина о њему” (сура 19, 34), што потврђује наводно „тачно” куранско разумевање и тумачење *Светог писма*. Сви они који другачије, или погрешно тумаче личност Исуса Христа, морају искусити куранску есхатолошку казну најављену Судњим даном. Супротно канонским јеванђељима, *Куран* у 3. сури, извештава о догађајима Маријиног рођења и детињства, које у великој мери подсећају на *Јаковљево протојеванђеље*. Тако се у гл. 4-10, поменутог апокрифа, описује Маријин боравак у Јерусалимском храму, у коме је одрасла као монахиња, под строгим старатељством првосвештеника Захарије, која је из руку анђела, на чудесан начин, добијала храну. Када је напунила дванаест година, свештенички савет је коцком жребом и изабрао за кога ће Марија бити верена, а чији је мотив *Куран* у великој мери даље развијао. Тако се у сури 3, 44 наговештава: „То су непознате вести које ти објављујемо. Ти ниси био међу њима кад су пера своја од трске побацали да би видели ко ће се од њих о Мерјемини бринуте, и ти ниси међу њима био кад су се препирали.” Ова куранска доктрина о Маријиним зачећу, садржи гностичко-апокрифну концепцију „скривене приповести”, која у *Курану* (сура 19, 17) велича објаву о рођењу Исуса, сина Маријиног, јер: „...Ми смо к њој мелека Џибрила послали и он јој се приказао у лику савршено створеног мушкарца”, док се у сури 3, 45 каже: „...Алах ти јавља радосну вест, од Њега Реч: име ће му бити Месих, Иса, син Мерјемин...” Према апокрифном *Јаковљевом протојеванђељу* (11, 38), анђеоло је објавио Марији вест о рођењу детета и „она је од њега (не од Бога) примила речи.”¹⁶ С обзиром да *Куран* наглашава узвишено рођење Исусово, као дечака чистога, у апокрифима се истиче теоцентрични правац: Исус Христос је Реч само уколико је он створен кроз Творчеву Реч у Маријиној утроби, али није преегзистентни Логос. То

---

15 Prenner, K. (2001) *Die Stimme Allahs, Religion und Kultur des Islams*, Graz: Verl. Styria, pp. 44-46. Упоредити суру 11, 120. Paret, R. нав. дело, стр. 95.

16 Hennecke, E. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, Bd. 1. Evangelien 5. Aufl., ed. Schneemelcher, W. (1987) Tübingen: Mohr, pp. 338-347.

нам указује назив за Исуса као сина Маријиног у коме се, заправо, негира и оспорава његова једносуштност са Оцем.¹⁷

Након Маријиног повратка у свој народ, *Куран*, извештава у сури 19, 22-26 да је она, опазивши своју трудноћу под дрветом палме, слично као у *псеудо Матејевом јеванђељу* (гл. 20), на захтев анђела, дрво савило своје гране, окрепивши је датулама. На приговоре њених сународника (сура 19, 28) „учинила си нешто нечувено”, указују и приговори Јевреја против Марије (уп. суру 4, 156), уз изношења тешких клевета и сумњи. Међутим, догађа се чудо, дете Исус узима своју мајку у заштиту, сведочећи о себи, и започиње своју проповед следећим речима: „Ја сам Алахов роб”, што, по исламским коментаторима, значи да Исус није Син Божији, нити један од лица Свете Тројице.¹⁸ О чудима дечака Исуса који ће „говорити људима још у колевци” (сура 3, 46; 5, 110), сличне мотиве налазимо у апокрифном *Томином јеванђељу*: „Свака реч коју је он изговорио...била је једно дело и постало је чудо.” (5, 2)¹⁹ Апокрифи, такође, извештавају да је Исус Христос, још као дете, следе и болесне лечио, мртве васкрсавао, и да је из земље формирао врапце који су на реч његову оживели и одлетели. *Томино апокрифно јеванђеље* указује на интенцију да је Исус силом своје речи из ништавила призвао бића у постојање и да је чинио чуда силом Речи Божије, при чему је ово становиште у *Курану* кориговано: Исус је чинио чуда само вољом Божијом! Овде се наглашава да су „Дух” и „Реч” Божија изједначени са силом Божијом које делују у Исусу као пророку и посланику, али само уколико је Исус Реч и Дух Божији (уп. са 4, 171). О природи и личности Исуса Христа, *Куран* наглашава да је он само пророк и посланик, коме је придодато Синовство Божије а које се, по исламским егзегетама, схвата у биолошко-

---

17 Курански изрази „Дух од Њега” и „Реч од Њега”, по исламским егзегетама, односе се на то да је кроз творчеву „Реч” формиран живот Исусов као посланика Божијег, а да је „Дух” узрочник зачећа. Из тога је резултирало, касније, сасвим погрешно исламско схватање Тријадологије као тритеизма (Алах, Исус, Марија) која је исламска егзегеза применила и на хришћанско учење о једносуштности Тројединога Бога. Уместо да Тројичност о једносуштном Богу схвати као Три личности а једног Бога по суштини, исламска егзегеза је Тројединог Бога схватила као Три одвојене личности, или три посебна божанства, аналогно људској биолошкој шеми: Отац, син и мајка и на тај начин дошла до следеће тритеистичке формуле Алах Исус (Реч) Дух (Марија); Schedl, С. нав. дело, стр. 473-475; Buschke, М. (2001) *Jesus-Stein des Anstosses*, Wien: Böhlau, pp. 137-138; Schumann, О. *Der Christus der Musalime*, (1975) Gütersloh, p. 31.

18 Можда је узрок Мухамедовом схватању Исуса као слуге Божијег, погрешно преузимање појмова из *Светог Писма*, не схватајући при том типолошки смисао појма „слуга Господњи”; Prenner, К. *Muhamad und Musa*, eds. Khoury, А. Т. and Hagemann, L. (1986), Altenberg, pp. 27-29.

19 Schneemelcher, W. нав. дело, стр. 353-359.

политеистичком смислу речи. У прилог томе, навешћемо куранске ајете који Исуса Христа називају „сином Маријиним”, који је: „...Алахов посланик, и Реч Његова коју је Мерјем доставио, и Дух од Њега...и не говорите. Тројица су! Престаните, боље вам је! Алах је само један Бог – хваљен нека је Он! – зар Он да има дете?!...” (сура 4, 171)²⁰ Ови евидентни курански искази наглашавају Христову човечанску природу, у тритеистичком смислу речи, за коју се тврди, да није од вечности, него, да је створена: „Исаов случај је у Алаха исти као и случај Адемов: од земље га је створио, а затим рекао: Буди! и он би” (сура 3, 59), чиме се наговештава да је, његова природа, настала у датом временском, или историјском тренутку, јер је као и Адам „створен” од земље. Појмови „Дух и Реч Божија” (агар. *amr*, агар. *temra*) у *Курану* означавају „силу Божију”, коју сура 16, 2 и 40 дефинише као: „...Алахову вољу... Ако нешто хоћемо, Ми само за то рекнемо: Буди! – и оно буде.”

У вези с тим је и полемика која се односи на питање Исусове крсне смрти усмерене против арабљанских хришћана. *Куран* приговара Јеврејима, докетско-гностичку интерпретацију, тврдећи да постоји разлика између земаљске природе Христове и духа Месијиног: „...Ми смо убили Месиха, Иса, сина Мерјемина, Алахова посланика...А нису га ни убили ни распели, већ им се причинило. Они који су се о њему у мишљењу разилазили, они су сами о томе у сумњи били; о томе нису ништа поуздано знали, само су нагађали; а сигурно је да га нису убили, већ га је Алах уздигао Себи. А Алах је силан и мудар.” (сура 4, 157-158) Јевреји тврде да су распели и убили земаљску природу Христову, али не и дух Месијин, јер га је Бог у моменту крсне смрти уздигао ка себи, који је према куранском контексту, незамислив јер је Бог једног другог двојника својим непријатељима изручио. *Гностичко јеванђеље* из Наг Хамадија, Исусову крсну смрт

---

²⁰ *Куран* критикује хришћанско учење о Господу Христу као Сину Божијем, сматрајући га хетеродоксним хришћанским исказом и тритеистичком представом које су кружиле на Арабљанском полуострву (суре 5, 73, 4, 171), наглашавајући при том монофизитску христологију „Бог је Месија син Маријин” (сура 5, 72), док Богородицу сматрају за једну од три божанства (Бог, Исус и Марија). Таква учења присутна су у апокрифним јеванђељима о Исусовом детињству, као што су *Арапско јеванђеље* у коме се велича и наглашава Маријина божанска природа. Овде је приметан и утицај сиријске школе, семитског истока јудео-хришћанског порекла, која је наглашавала апокрифне мотиве изнесене у *Јаковљевом протојеванђељу*, по коме је Марија, боравећи у „источном месту” јерусалимског храма, храну директно примала из руку анђела а не обичних и смртних људи; Schedl, С. нав. дело, стр. 192; Hagemman, L. and Pulsfort, E. (1992) *Maria, die Mutter Jesu, im Bibel und Koran*, Würzburg, pp. 91-93.

описује као привидан догађај, који се у стварности није ни догодио, јер: „...био је то неко други који је попио жуч и сирће; нисам то био ја. Ударали су ме штапом, био је то други, Симон, који је носио крст на плећима... а ја сам се радовао на висини...због њихове грешке...ја сам се смејао њиховом незнању.”²¹ Дакле, апокрифне верзије о распећу Христовог двојника на крсту биле су познате широм Блиског истока, на шта нас упућује и догађај тумачења Исусовог Вазнесења који је за куранску егзегезу несхватљив, јер Бог не би дозволио да његов посланик буде изручен у руке непријатеља. *Куран* нас извештава да је Исусова крсна смрт (уп. суре 19, 33; 5, 117) противречна и да ће она тек на крају света и времена бити разјашњена. Могуће је претпоставити да је *Куран* своју христологију усклађивао са семитском хришћанском традицијом, тако да нису наглашени само негативни приговори против погрешних интерпретатора Писма тј. „људи или народа Књиге”, што је имало за последицу и „другачије” гледиште; Мојсије је добио *Тору*, као и Исус *Јеванђеље*, које је Мојсијева *Тора* потврдила. Тај низ сукцесивних објава, по *Курану*, прекинут је од стране тринитарних семитских хришћана. Стога је и Мухамедов задатак био да потврди, не само претече, него и надолазеће пророке, после њега, како би на тај начин сачувао континуитет најављиваних догађаја који су изложени у исламској објави. У том контексту, могу се разумети и куранске речи из суре 61, 6: „А кад Иса, син Мерјемин, рече; о синови Исраилови, ја сам вам Алахов посланик да вам потврдим пре мене објављен Теврат и да вам донесем радосну вест о посланику чије је име Ахмед, који ће после мене доћи и кад им је он донео јасне доказе, они рекоше; Ово је права враџбина!” Ови различити јудео-хришћански мотиви актуелизују ванбиблијску традицију која овде пресудно најављује повратак Месије и изасланство обећаног Духа Утешитеља, али не како је он најављен у аутентичном и канонском *Јовановом јеванђељу* у коме стоји: „А Утјешитељ Дух Свети, кога ће Отац послати у име моје, Он ће вас научити свему, и подсетиће вас на све што Вам рекох.” (14, 26).²²

---

21 Peijgels, E. (1981) *Gnostička jevanđelja*, Beograd: Rad, str. 109.

22 Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Свето писмо Новог завета*, (1990) Београд, стр. 214. Хришћанско учење и веровање о доласку обећаног Духа Утешитеља, сунитска егзегеза је апсолутно погрешно повезала са Ахмедом (Мухамедом), а шиитска с последњим имамом који ће бити Васкрситељ. Сунити и Шиити се позивају на хадисе, у којима се тврди да ће: „Мухамед бити последњи имам парусије”. Симић, С. (2010) *Библијски и апокрифни текстови у Курану*, Београд: Висока школа-Академија Српске Православе Цркве за уметност и конзервацију, стр. 253-254.

Исламско веровање у долазак обећаног Махдија, што значи „исправно вођени“, привремени спасилац човечанства у *Курану* се не спомиње, а његова улога је знатно суптилнија и развијенија код шиитских муслимана.²³ Његов долазак везује се пред наступајући Судњи дан и са појавом Децала (исламског Антихриста), коме ће следовати лицемери у вери, а његова четрдесетогодишња владавина биће погубна. С неба ће сићи Исус у Свету земљу, погубиће Децала и помолити се Богу у Јерусалиму, па ће настати нови свеопшти четрдесетогодишњи мир, када ће привремено завладати ислам. Најава Судњег дана у исламској апокалиптици и есхатологији, у чијим се појединим елементима препознаје јудео-арапско и семитско митолошко наслеђе, биће најављено страшним изазовом два азијатска народа Јацуц и Мацуц, гробови ће се отворити на други звук трубе, људи ће преминути, а на трећи звук трубе пашће потопна киша и настаће нови свет и земља, а људи ће оживети. Анђели ће дати сваком човеку књигу добрих дела у десну руку, књигу рђавих дела грешници ће држати у левој руци. Мерење човекових дела на Теразијама биће под надзором два анђела, Џибрила и Микаила. После одмеравања на тасу, сви суђеници прелазе преко „Сират ђуприје“, грешници ће падати у раље пакла, а праведници ће га прећи без тешкоћа. Овде је присутан елемент чистилишта, вероватно преузет из маздеизма, који говори о преласку праведних душа преко моста „синваит“, над којима заседају тројица судија: Митра, Рашну и Разиста. Праведници и свети, с лакоћом прелазе мост „танак као

---

23 Има мишљења да код дуодецималних Шиита, вера у обећаног Махдија односи се, заправо, на јеванђељски „обећаног Духа Утешитеља“, који се помиње у Јовановом јеванђељу (14, 26-27), на основу којег су Шиити развили погрешно учење о „имаму оживљења“ који ће на крају света доћи као потпун и савршен човек и открити смисао свих пророштва. Код неких шиитских група, поштовање ка Алију води ка дивinizацији (гулат), што је код неких морало бити оцењено као грех политеизма и излажење из ислама. Против застрањивача су званични верски ауторитети обзнањивали фетве. Неке шиитске групације имају езотеријску доктрину као што су „алевити“ који верују у манифестацију Бога кроз Алија и друге имаме чији се творац Ибн Нусајрија, средином IX века, прогласио „капијом“ (баб) – објављивачем десетог имама Алија ал Хадија. *Нусајризам* се проширио у Сирији, Либану и југоисточној Турској. Интересантно је да њихов верски календар садржи сунитске, шиитске и хришћанске празнике, међу којима Божић и Васкрс и да, поред хришћанских имена, практикују богослужења по кућама уз коришћење тамјана, свећа и освећеног вина. Као спој између шиизма и суфизма може се навести секта „кизилбаша“, састављена од Туркмена и Курда, који су слични „бекташијама“ а мешају турска преисламска веровања суфизам и хуруфизам. Поред Турске, присутни су и на Балкану, особито у Албанији; Танасковић, Д. нав. дело, стр. 184-191; Korben, H. (2000) *Islam u Iranu, duhovni i filozofski obziri*, knj. 4, Sarajevo, str. 441-479; Korben, H. (2002) *Šiizam i proročka filozofija*, Beograd: Iranski kulturni centar, str. 52-54.

длака, а оштар као сабља”, док ће грешници пасти у паклени понор и ту вечно остати.²⁴

Ови апокалиптички догађаји, који претходе Судњем дану, најављују „час” или „дан васкрсења” (*ал-кијама*), јер ће након космичких катастрофа, свет бити уништен, наступиће „ново или друго стварање” за које *Куран* каже: „Па зар смо приликом првог стварања малаксали? Не, али они у поновно стварање сумњају” (сура 50, 15), док о другом стварању ни из чега сура 27, 64 каже: „Онај који све из ничега ствара, који ће затим то поново учинити, и који вам опскрбу с неба и из земље даје. Зар поред Алаха постоји други бог? Реци: Докажите, ако истину говорите!” (уп. са 30, 27).²⁵

Сви ови описани христолошки фрагменти у *Курану* имају за циљ да покажу да су настали по узору на семитску сиријско-палестинску традицију и апокрифну књижевност која је, у великој мери, била заступљена у разним гностичким и јеретичким хришћанским учењима на Блиском истоку. Разни јудео-хришћански мотиви актуелизују и ванбиблијске представе које су, кроз куранске пророке и посланике, на нов начин интерпретирани и најављују скоро очекивани долазак обећаног Месије. Поткрепљење ових тврдњи нашли смо у наративним деловима *Курана*, који у значајним сегментима описује неке старозаветне и новозаветне догађаје, који су кроз митопоетски начин интерпретирани особинама *Мидраша* који су и допринели анахроном навођењу разних библијских личности попут: Аврама, Давида, о чудима дечака Исуса, о Маријином заручењу, о Христовој природи (сура, 3 и 19) и тако даље. Куранска интерпретација меканских и

---

24 У *Курану* се „Сират ђуприја”, на више места, јавља као прави спасоносни пут, док се представа моста, као тренутног чистишишта, јавља и у маздеизму, а била је позната и Јеврејима; Khoury, A. T. (1988) *Der Islam-sein Lebensordnung-sein Anspruch*, Freiburg: Herder, str. 117-123; Simić, S. (2011) *Stvaranje i vaskrsenje u Kuranu, Religija i tolerancija*, br. 15, Novi Sad: Časopis Centra za empirijsko istraživanje religije, str. 58-59.

25 В. Белц и Ј. Гнилка мишљења су да куранска апокалиптичка есхатологија има свој корен у јеврејским и хришћанским изворима, јер говоре о временском суду као „дану” – „Смаку света”, што је вероватно настало по узору на старозаветни појам „дан Господњи”. Појам „дан Господњи” код старозаветних пророка Јоила (2, 1-2) и Амоса (8, 2) најављује се као дан одмазде. Међутим, они су значајни због пророчанстава о „дану Јахвеовом”, о суду над другим народима, о пророчанству о обнови Јерусалима (Јл 3, 3-21), и о месијанском пророчанству о изливању Светога Духа на свако тело (Јл 2, 28-32). За пророка Амоса тврди се да је био међу првим пророцима чији је говор писмено забележен. Значајан је због пророчанства о Цркви Христовој; Belz, V. (1982) *Mitologija Kurana*, Zagreb, str. 154; Gnilka, J. (2007) *Biblija u Kuranu, što ih povezuje, što ih razdvaja*, Zagreb, str. 99-106; Томић, И. (2006) *Старозаветни пророци*, Универзитет у Источном Сарајеву: Православни Богословски факултет „Свети Василије Острошки” Фоча, стр. 193-198.

мединских сура образложена су на хетеродоксан начин уз примесе апокрифних извора: о јављању анђела Марији, о Светој Тројици, о распећу и страдању Христовом, о парусији и друго. Уз примесу извесног броја јудео-гностичко-докетских форми и тумачења апокрифних новозаветних текстова Мухамед је, као и рана исламска егзегеза, отворила простор и за приказивање ових догађаја као привидних и синкретистички нестварних што се огледа у намери да се Богочовек Господ Исус Христос, Алфа и Омега библијске антропологије, прикаже пре свега и само као „Син Човечији” (монофизитска формула), а да се Богородица презентује као Христородица (Несторијева јерес) као и да се надумна тајна о Светој Тројици симболички протумачи као тритеизам. Сви ови христолошки фрагменти у *Курану*, непромостиви су за хришћанство, указују нам на Мухамедову тенденцију да Арабљанима себе представи као примаоца последњег „откровења”, на арапском језику, а *Куран* као Алахово савршено језичко дело у „које нема сумње.”

ЛИТЕРАТУРА:

- Armstrong, K. (2008) *Muhammed: Poslanik za naše vrijeme*, Sarajevo: Baybook, str. 40-41.
- Bauschke, M. *Jesus-Stein des Anstosses: Die Christologie des Korans und die deutschsprachige Theologie*, eds. Klöcker, M. and Tworuschka, U. (2000), Köln: Böhlau, pp. 107-108.
- Buschke, M. *Jesus-Stein des Anstosses*, (2001), Wien: Böhlau, pp. 137-138
- Belinger, G. Arapske religije, u: *Velikom leksikonu islama*, priredio Subotić, Z. (2004), Beograd: Lento: Dobra, str. 19-20.
- Belz, V. (1982) *Mitologija Kurana*, Zagreb.
- Busse, H. (1988) *Die theologischen Beziehungen des Islams zu Judentum und Christentum*, Darmstadt.
- Frankemölle, H. (2006) *Frühjudentum und Urchristentum*, Stuttgart: Kohlhammer.
- Gnilka, J. (2007) *Biblija u Kuranu, što ih povezuje, što ih razdvaja*, Zagreb, str. 99-106.
- Hagemman, L. and Pulsfort, E. (1992) *Maria, die Mutter Jesu, im Bibel und Koran*, Würzburg, pp. 91-93.
- Hennecke, E. *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, Bd.1., Evengelien.-5.Aufl., ed. W. Schneemelcher (1987), Tübingen: Mohr, pp. 338-347.
- Hiti, F. (1988) *Istorija Arapa*, Sarajevo: Veslin Masleša, str. 71-72.
- Kautzsch, E. *Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des Altes Testaments*, Band II, (1962), Hildesheim, pp. 61-62.

- Коркут, Б. *Куран, с преводом*, (2001), Сарајево, стр. 328.
- Korben, H. (2000) *Islam u Iranu, duhovni i filozofski obziri*, knj. 4, Sarajevo, str. 441-479.
- Korben, H. (2002) *Šizam i proročka filozofija*, Beograd: Iranski kulturni centar, str. 52-54.
- Khoury, A. T. (1988) *Der Islam-sein Lebensordnung-sein Anspruch*, Freiburg: Herder, str. 117-123.
- Montgomery, W. and Welh, A. T. Der Islam, in: *I Mohammed und die Frühzeit-Islamisches Recht-Religiöses Leben*, ed. Hubert, H (1980) Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH + Co.
- Milot, J. R. (1982) *Islam i muslimani*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.
- Nagel, T. *Geschichte der islamischen Theologie. Von Muhammed bis zur Gegenwart*, eds. Beck, O. (1994) München: Beck.
- Nagel, T. (2008) Der Weg zum geschitlichen Mohammed, in: *Religionsunterricht an höheren Schulen*.
- Neuwirth, A. *Der koran als Text der Spätantike. Ein euvropäischer Zugang*, (2010), Berlin: Verlag der Weltreligionen.
- Paret, R. (1980) *Mohammed und der Koran* Stuttgart: Kohlhammer, pp. 13-14.
- Pejgels, E. (1981) *Gnostička jevanđelja*, Beograd: Rad.
- Prenner, K. (2001) *Die Stimme Allahs, Religion und Kultur des Islams*, Graz: Verl. Styria, pp. 44-46.
- Prenner, K. (1986) *Muhamad und Musa*, eds. Khoury, A. T. and HagemannAltenberg, L., pp. 27-29.
- Quispel, G. (1967) *Makarius, das Thomasevangelium und das Lied von der Perle*, Leiden.
- Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Свето писмо Новог завета*, (1990) Београд.
- Симић, С. (2014) *Ислам као религија и култура*, Универзитет у Источном Сарајеву Богословски факултет „Свети Василије Острошки“ Фоча.
- Speyer, H. (1988) *Die biblischen Erzählungen im Qoran* ed. Olams Hildesheim, G., AG.
- Симић, С. (2010) *Библијски и апокрифни текстови у Курану*, Београд: Висока школа – Академија Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију, стр. 253-254.
- Simić, S. (2011) *Stvaranje i vaskrsenje u Kuranu, Religija i tolerancija*, br. 15, Novi Sad: Časopis Centra za empirijska istraživanja religije, str. 58-59.
- Schedl, C. (1978) *Muhammad und Jesus, Die christologisch relevanten Texte des Korans*, Wien: Herder.

Schumann, O. (1975) *Der Christus der Musalime*, Gütersloh.

Танасковић, Д. (2008) *Ислам: догма и живот*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 24-25.

Томић, И. (2006) *Старозаветни пророци*, Универзитет у Источном Сарајеву: Православни Богословски факултет „Свети Василије Острошки“ Фоча, стр. 193-198.

Uri, R. (1990) Hanifiyya and Kaba, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 13.

Srdjan Simić

University of East Sarajevo, Theological Faculty,
Foča, Republic of Srpska

JUDEO-CHRISTIAN AND
APOCRYPHAL TRADITIONS IN THE QURAN

Abstract

As scripts for Muhammad's religious notions of Judaism and Christianity, we can use relevant Christological teachings of the Judeo-Christian Arabs whose segments of religious and cultural syncretism we find textually conceived in the Quran. Islamic exegesis describes a number of biblical events and personalities in the spirit of Semitic and Syrian-Palestinian teachings, with all of their heterodox beliefs, which have continued to live in the Islam. Presence of the apocryphal and non-biblical texts in the Quran, points to an explicit deviation from the canonical teachings presented in the Four Gospels, and from the apostolic-patristic heritage that the Church has preserved in the Sacred Tradition.

Key words: *religious syncretism, Quran and the apocrypha, heterodox Judeo-Christian teachings on the Holy Trinity, Lord Jesus Christ and the Holy Mother of God, eschatological beliefs in Mahdi and in the Judgement Day*